

**HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASİ DİSKURSUNDA “QAÇQIN” KONSEPTİNİN MİLLİ-
MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR ASPEKTİNDƏN VERBALLAŞMASI
(ULU ÖNDƏRİN 10 OKTYABR 1993 ANDIÇMƏ NİTQİNİN MƏTNİNƏ ƏSASƏN)**

Xülasə: Ulu öndər H.Əliyev öz çıxış və məruzələrində qaçqın probleminin bir çox aspektlərinin işıqlandırılmasına geniş yer vermiş və bu verballaşma kontekstində xalqımızın etnopsixoloji kimliyi ilə səsleşən, onun milli-mənəvi dəyərlərinə xitab edən fikir və ifadələrə yer vermişdir. Belə ki, ümummilli lider Azərbaycan xalqı üçün “Vətən” konseptinin nə dərəcədə müqəddəs olduğunu dərinlən anladığından heç bir müraciətində Qarabağın işğal altında olan ərazilərinin azad edilməsinə inamı sarsıda biləcək, milli ruhun səfərbərliyinə xələl gətirə biləcək heç bir söz-ifadəyə yer verməmişdir. Tarixi ədalətin bərpasından sonra, xalqımızın yaşadığı Zəfər təntənəsinin ardınca edilən təhlillər, məhz, bu yanaşmanın olduqca uzaqgörən və etnopsixoloji proqramlaşdırma baxımından, çox doğru yol olduğunu ortaya qoymuşdur.

Açar sözlər: Ulu öndər, Heydər Əliyev, qaçqın, milli-mənəvi dəyərlər, etnopsixoloji yaddaş

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi diskursu ilə hətta öləri tanışlıq əminliklə, birmənalı şəkildə onun idiolektinin formalaşmasında milli-mənəvi dəyərlərin nə dərəcədə həlledici rol oynadığını söyləməyə əsas verir. Ümummilli liderin çıxış və məruzələrinin, habelə bu yöndə siyasi fəaliyyətinin tədqiqi isə həmin dəyərlərin H.Əliyev fenomeninin formalaşmasındakı sütun elementlərdən biri olduğuna şübhə yeri qoymur. Belə ki, ölə onilliklərdə H.Əliyev irsinin filoloji rəkursdan araşdırılması və bu əsnada ərsəyə gələn çox sayda dəyərlə elmi tədqiqatlar (məsələn, bax: [2], [3] [4], [5]) ulu öndərin Azərbaycan xalqının soy-kökünə, tarixinə, adət-ənənələrinə, milli kimliyini təyin edən mədəniyyət abidələrinə, ədəbiyyatına, incəsənətinə və folklor irsinə nə dərəcədə bağlı olduğunu və öz dəhi şəxsiyyətinin yetişdirilməsində həmin xəzinədən hansı səviyyədə bəhrələndiyini tam əyaniliklə gözlər önünə sərgiləyir. Eyni zamanda ulu öndərin çıxış və məruzələrinin mətnin təhlili onun Azərbaycan xalqının etnopsixologiyasının dərin bilicisi olduğunu ortaya qoyur. Belə ki, ümummilli liderimiz xalqımızın ən pünhan arzu və niyyətlərini yəqin etmək, öncədən təxmin edərək həmin arzularla səsleşən fəaliyyətləri gerçəkləşdirmək, xalqımızın etnomental səciyyəli gəşətlərinə qarşılıq verərək müvafiq siyasi, ideoloji mahiyyətli addımlar atmaq və s. bu kimi fəaliyyətlərlə milli-mənəvi dəyərlərimizə bağlılığını nümayiş etdirmişdir. Professor H.Əlizadənin “Heydər Əliyev fenomeni və idarəetmənin etnopsixoloji kökləri” adlı araşdırmasında qeyd edildiyi kimi, “Hər xalqın etnopsixoloji yaddaşı var. Bu yaddaş əsrlərin süzgəcindən keçə-keçə, xalqın adət-ənənələrinə, münasibətlər sisteminə hopa-hopa, insanların həyat tərzində özünü təzahür edə-edə formalaşır. Xalq bu yaddaşı yaşadanda xoşbəxt olur, inkişaf edir, gələcəyini inamla qura bilir” [4]. Başqa sözlə desək, ideoloji əsas, milli ideya ortaqlığı, ənənə varisliyi, keçmişə sədaqətlə istinad edən gələcək inkişafın uğurlu planlaşdırılması – bütün bunlar bilavasitə etnopsixologiya zəminində gerçəkləşdirilən uğurlu siyasi idarəetmənin əsas komponentləri sırasında yer alır. Bu mənada ulu öndərin Azərbaycan xalqının kökləndiyi hədəflərə doğru aparan yolda özünü doğruldan, insanlara ruh-qanad verən fikirlər dilə gətirməsi, onları doğru məqsəd yolunda əzmkarlıqla irəliləməyə sövq edən təşviqedici bəyanatlar səsləndirməsi mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə bilməzdi. Daha öncə iqtibas gətirdiyimiz prof. H.Əlizadə fikirlərini davam edərək yazır: “Bir xalqı məhv etmək istəyəndə onun etnopsixoloji yaddaşını silməyə çalışırlar. Görəsən nə zaman xalqın etnopsixoloji yaddaşını silmək mümkün olmur? Tarix bu suala aşağıdakı müddəə ilə cavab verir – xalqın Ümummilli lideri olanda və lider xalqı etnopsixoloji qanunlara uyğun idarə edəndə! Bu müddəə gözümüzün önündə XX əsrin ikinci yarısından etibarən ulu öndər

Heydər Əliyevin idarəetmə təcrübəsində öz təsdiqini tapıb” [4]. Məhz, ulu öndər Heydər Əliyevin böyük tarixi missiyanı əks etdirmiş dövlət idarəçiliyi dönməsində xalqın mental şüuruna, onun etnopsixoloji kimliyinin ən dərin qatlarındakı “sarı simi”nə toxunan müraciətləri ilə xalqın inamını sarsılmağa qoymamış, onu (xalqımızı) mübarizə yolunda əzmkarlıq nümayiş etdirərək, heç bir vəchlə “məğlub”, “qovulmuş”, “milli qüruru təhqir edilmiş” etnik qrup psixologiyasına yuvarlanmasına izn verməmişdir. Xalqımız hər b meydanında müvəqqəti məğlubiyyətlə üzləşsə də, yüz minlərlə qaçqın soydaşımız öz dədə-baba yurdundan didərgin salınmış olsa da, H.Əliyev bütün çıxışlarında, bütün siyasi əhəmiyyətli nitq və müraciətlərində, hətta xalqımıza ünvanlanmış bütün bayram təbriklərində mütləq şəkildə “Qarabağ”, “Vətən”, “İşğal”, “Geri dönüş” və “Qaçqın” konseptlərinə aid olan sözlərə, ifadələrə geniş şəkildə yer verirdi. Məsələn, H.Əliyevin Fransa prezidenti ilə görüşündə səsləndirdiyi fikirlərdə biz, sadalanan konseptlərin öz əksini tapdığını tam ayaniliklə izləyirik:

Biz istəyirik ki, Ermənistan silahlı qüvvələri ölkəmizin ərazisindən çıxarılsın, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, sərhədlərimizin toxunulmazlığı təmin edilsin, yerlərindən, yurdlarından didərgin düşmüş qaçqınlarımız öz doğma yurdlarına qayıtsınlar. [5 , s.326].

H.Əliyev özünün prezidentlik kürsüsündəki fəaliyyəti boyunca uzun illər Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həlli üçün çalışmış, qaçqınlarımızın, məcburi köçkünlərimizin öz doğma yurd-yuvalarına qayıtmasının təmin edilməsini öz həyat amalına çevirmişdir. Ömür vəfa etməsə də, amansız ölüm bu müqəddəs missiyanı şəxsən gerçəkləşdirmək imkanını ulu öndərin əlindən alsa da, onun yetişdirdiyi davamçısının – İlham Əliyevin parlaq siyasi zəkası, dəmir iradəsi Azərbaycan xalqına ulu öndərin və millətimizin bu böyük arzusunu reallaşdırmaq imkanı verdi. Lakin heç bir halda danmaq olmaz ki, 44 günlük II Qarabağ müharibəsində əldə edilmiş tarixi Qələbənin memarı, məhz, Heydər Əliyev dühası idi. Belə ki, onun məqsədyönlü siyasəti nəticəsində xalqımız mental olaraq, Vətən torpaqlarının azad edilməsi yönündə müqəddəs Namus-Şərəf mücadiləsinə hazırlıq əzmində idi və aparılan düzgün təbliğat, təhsil sistemində (tədris prosesində) “Qarabağ”, “Vətən”, “Qaçqın” konseptlərinin bir çox aspektlərdən dolğun şəkildə açıqlanması – bütün bunlar onilliklər sonra Qarabağa ayağı dəyməmiş gənclərin Vətən torpağı uğrunda ölümü gözə alacaq səviyyədə mübariz olmasını təşviq etmişdir. Fikirlərimizin təsdiqi üçün H.Əliyevin 10 oktyabr 1993-cü ildə prezident vəzifəsində fəaliyyətə başlamaq üçün andıcmə mərasimində səsləndirdiyi çıxışına nəzər salmaq kifayətdir.

...İşğal, qaçqınların vəziyyəti respublikanın ictimai-siyasi, mənəvi vəziyyətini gərginləşdirmişdir. Bizim ən əsas vəzifəmiz respublikanı müharibə vəziyyətindən çıxarmaq, işğal olunmuş torpaqların hamısını geri qaytarmaq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, müstəqil respublikanın sərhədlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək, yurd-yuvasından didərgin düşmüş soydaşlarımızı öz doğma yerlərinə qaytarmaqdır. Əmin ola bilərsiniz ki, mən bütün söylərimi səfərbər edib, Azərbaycan xalqının istədiyinə nail olacağam [1]. Göründüyü kimi, ulu öndər əsas milli ideya qismində, Azərbaycan toplumunun birləşdirici hədəf amalı qismində işğal olunmuş ərazilərimizin azad edilməsini, qaçqın və məcburi köçkünlərin öz dədə-baba torpaqlarına geri dönüşünü nəzərdən keçirirdi. Bu mətn iqtibasında biz, “Qaçqın” konseptinin nüvə konseptinin və əksər periferik mikrokonseptlərinin verballaşdığını müşahidə edirik. Maraqlıdır ki, biz, bu iqtibas çərçivəsində eləcə də “Qaçqın” konseptinin diskursiv reallaşmasının xronotopluq mahiyyətini də izləmiş oluruq. Belə ki, ulu öndər “Qaçqın” konseptinin həm retrospektiv, həm də perspektiv reallaşma elementlərinə, yəni verballaşma komponentlərinə yer verir. Xatırladaq ki, xronotopluq – diskurs və mətnin zaman-məkan kontinuumunu əhatə edir və bir çox halda, xronotopluq “diskursiv zaman” anlayışı ilə əlaqəli anlayış kimi nəzərdən keçirilir. Habelə “diskursiv zaman” və ya “xronotopluq” anlayışları linqvistikada “temporalıq” aspektində də dəyərləndirilir [6, s.90]. Məsələn, növbəti iqtibas kontekstində “beş ildən bəri”, “keçmiş Dağlıq Qarabağ vilayəti”, “artıq il yarımdır” söz birləşmələri və ifadələri, məhz, retrospektiv reallaşmadan xəbər verdiyi halda, “ən əsas vəzifəmiz”, “öz doğma yerlərinə qaytarmaq”, “işğal olunmuş torpaqların hamısını geri qaytarmaq” söz birləşməsi və ifadələri isə perspektivdən xəbər verən anlayış və intensiyaaların verballaşmasına xidmət edir.

Heydər Əliyev və mədəniyyət siyasəti

Respublikanın daxilində nisbi sakitlik və sabitlik yaransa da, biz hələ böyük təhlükə altındayıq. Ermənistan silahlı qüvvələrinin beş ildən bəri davam edən təcavüzü nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının bir qismi – təxminən 20 faizi işğalçıların əlinə keçibdir. Keçmiş Dağlıq Qarabağ vilayəti tamamilə işğal olunub, Azərbaycan xalqı üçün əziz və mötəbər olan Şuşa şəhəri artıq il yarım ki, əlimizdən gedibdir. Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı rayonlarımız da erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunubdur. Bunların nəticəsində yüzlərlə kəndlər, qəsəbələr, yaşayış məntəqələri dağılıb, evlər viran olub. Bu ərazilərdə yaşayan soydaşlarımız – 1 milyona qədər vətəndaş doğma yerlərini tərk edib, qaçqın olub, ağır vəziyyətdə yaşayırlar. Bütün bunlar respublikanın ictimai-siyasi, mədəni vəziyyətini gərginləşdirmişdir. Bizim ən əsas vəzifəmiz respublikanı müharibə vəziyyətindən çıxarmaq, işğal olunmuş torpaqların hamısını geri qaytarmaq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, müstəqil respublikanın sərhədlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək, yurd-yuvasından didərgin düşmüş soydaşlarımızı – bacılarımızı, qardaşlarımızı öz doğma yerlərinə qaytarmaqdır [1].

Verilmiş iqtibas çərçivəsində biz, “Qarabağ” gestaltını müəyyənləşdirən Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı onomastik vahidlərinə təsadüf edirik ki, bu da, əslində, son 30 ildə sırf yer adları vahidi olmaqdan çıxaraq, milli-mədəni dəyərlərimizi silkələyən, daxili etnopsixoloji travmalarımızın formalaşmasına səbəb olan faktorlarla bağlı “gestalt toponimikası”ndan” başqa bir şey deyil. Eyni zamanda biz, “Qaçqın” konseptinin nüvə anlayışları sırasında yer alan “1 milyon”, “doğma yerlərini tərk etmək”, “qaçqın olmaq”, “ağır vəziyyətdə yaşamaq” kimi söz birləşmələrinə də təsadüf edirik.

Nümunələrdən də aydın şəkildə göründüyü kimi, ulu öndər H.Əliyev öz çıxış və məruzələrində qaçqın probleminin bir çox aspektlərinin işıqlandırılmasına geniş yer vermiş və bu verballaşma kontekstində xalqımızın etnopsixoloji kimliyi ilə səsleşən, onun milli-mədəni dəyərlərinə xitab edən fikir və ifadələrə yer vermişdir. Belə ki, ümummilli lider Azərbaycan xalqı üçün “Vətən” konseptinin nə dərəcədə müqəddəs olduğunu dərinlən anladığından heç bir müraciətində Qarabağın işğal altında olan ərazilərinin azad edilməsinə inamı sarsıda biləcək, milli ruhun səfərbərliyinə xələl gətirə biləcək heç bir söz-ifadəyə yer verməmişdir. Əksinə, ağırlı məqamların məcburi şəkildə dilə gətirilməsi kontekstində, ulu öndər mütləq şəkildə hər zaman perspektivə müraciət etməklə mövcud vəziyyətlə barışmağın mümkünsüzlüyü mesajını verməyə can atmışdır. Tarixi ədalətin bərpasından sonra, xalqımızın yaşadığı Zəfər təntənəsinin ardınca edilən təhlillər, məhz, bu yanaşmanın olduqca uzaqgörən və etnopsixoloji proqramlaşdırma baxımından, çox doğru (əslində, mövcud realılıqla çərçivəsində, yeganə düz) yol olduğunu ortaya qoymuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin andiçmə mərasimində nitqi – 10 oktyabr 1993-cü il <https://justice.gov.az/categories/2034>
2. Əliyev Q.C. Heydər Əliyev və milli mentalitet psixologiyası, – Bakı: Qismət, – 2003, – 248 səh.
3. Əliyev V. Heydər Əliyevin dil siyasəti. – Bakı: Nurlan, – 2003, – 100 səh.
4. Əlizadə H. Heydər Əliyev fenomeni və idarəetmənin etnopsixoloji kökləri // 525-ci qəzet. – 2022. – 11 may. – s.10-11. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2022/may/795411.htm>
5. Hüseynova İ.M. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, – Bakı: Təhsil, – 2004, – 472 səh.
6. Уланов, А.В. Дискуссионные проблемы изучения дискурса в современной лингвистике // Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий, 2012, – № 3, – с.89-91.

THE VERBALIZATION OF THE "REFUGEE" CONCEPT IN THE POLITICAL DISCOURSE OF HEYDAR ALIYEV FROM THE ASPECT OF NATIONAL AND SPIRITUAL VALUES (BASED ON THE TEXT OF THE GREAT LEADER'S INAUGURAL SPEECH ON 10 OCTOBER 1993)

Summary: In his speeches and reports, the great leader H. Aliyev gave ample space to illumination of many aspects of the refugee problem, and in the context of this verbalization, he gave space for ideas and expressions that resonate with the ethno-psychological identity of our people and appeal to its national and moral values. Thus, as the national leader deeply understands how sacred the concept of "Motherland" is for the people of Azerbaijan, he did not include any words in his address that could undermine the confidence in the liberation of the occupied territories of Karabakh, or harm the mobilization of the national spirit. After the restoration of historical justice, the analysis made after the victory ceremony experienced by our people has revealed that this approach is very far-sighted and in terms of ethno-psychological programming, it is the right way.

Key words: Great leader, Heydar Aliyev, refugee, national-moral values, ethnopsychological memory.